

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЦЬОГО ЗЛОЧИНУ

SUBJECTIVE ASPECT OF TERRORIST ACT COMPONENTS: PROBLEMS OF CRIME CLASSIFICATION

Попович О.С.,

*аспірант кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена проблемам встановлення суб'єктивної сторони терористичного акту в офіційній кваліфікації цього злочину. Зазначено, що низка труднощів у слідчо-судовій практиці пов'язана з недосконалістю редакції диспозиції ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України у частині визначення мети терористичного акту. Визнається недоцільним вказувати в процесуальних документах мету терористичного акту у виді порушення громадської безпеки. Автор аргументує, що залякування населення є проміжною метою вчинення суспільно небезпечного діяння, тому в судових рішеннях (вироках суду) слід доводити наявність іншої мети вчиненого терористичного акту.

Ключові слова: кваліфікація злочину, суб'єктивна сторона злочину, мета злочину, терористичний акт, мета терористичного акту.

Статья посвящена проблемам установления субъективной стороны террористического акта при официальной квалификации этого преступления. Отмечается, что ряд трудностей в следственно-судебной практике связан с несовершенной редакцией диспозиции ч. 1 ст. 258 Уголовного кодекса Украины в части определения цели террористического акта. Признается нецелесообразным указывать в процессуальных документах цель террористического акта в виде нарушения общественной безопасности. Автор аргументирует, что запугивание населения является промежуточной целью совершения такого общественно опасного деяния, поэтому в судебных решениях (приговорах суда) следует доводить наличие иного вида цели совершенного террористического акта.

Ключевые слова: квалификация преступления, субъективная сторона преступления, цель преступления, террористический акт, цель террористического акта.

The article is devoted to the problems of determining the subjective aspect of a terrorist act at the crime official classification. It has been noted that a number of difficulties in investigative and judicial practice is due to the imperfection of Part 1 of Art. 258 of the Criminal Code of Ukraine in part of defining the terrorist act purpose. Specifying the purpose of the terrorist act in kind of violation public security in the procedural documents has been acknowledged as in appropriate. The author says that threatening the population is an intermediate purpose of committing socially dangerous act and therefore the presence of another purpose of the accomplished terrorist act is recommended to be proved in court decisions (court sentences).

Key words: crime classification, subjective aspect of a crime, purpose of the crime, terrorist act, purpose of a terrorist act.

Постановка проблеми. Терористичні акти обліковуються в Україні в досить значній кількості. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2017 р. було отримано інформацію щодо 1 385 таких кримінальних правопорушень. Важливо, щоб усі винні у вчиненні цих злочинних діянь були притягнуті до кримінальної відповідальності, а жодна невинна людина не зазнала кримінальної репресії. Це є одним із головних завдань для демократичної, правової і соціальної України, яка обрала євроінтеграційний курс.

Боротьба з терористичними актами багатоаспектна, і її ефективність залежить від продуманості системи попереджальних заходів: політичних, соціальних, економічних, релігійних, культурних та ін. Кримінально-правові заходи мають застосовуватися тільки для з'ясування, що інші вжиті заходи не дають позитивного результату. У разі введення кримінально-правової репресії має бути забезпечена законність, справедливість, об'єктивність розслідування та прийняття рішення судом у виді вироку з дотриманням законних прав усіх учасників кримінального провадження і з доведенням вини суб'єкта злочину.

Підставою кримінальної відповідальності, як це зазначено в ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні складу злочину, передбаченого КК України. З'ясування такої відповідності здійснюється шляхом кваліфікації вчиненого особою діяння, яка за наявності у такому діянні ознак злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК України, переростає в кваліфікацію злочину. Найбільш проблематичним для слідчо-судової практики є встановлення суб'єктивної сторони терористичного акту під час кваліфікації такого злочину, тому дослідження цього питання є актуальним.

Стан опрацювання. Суб'єктивна сторона терористичного акту розглядалася в роботах О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, В.О. Навроцького, С.М. Мохончука, М.І. Хавронюка, О.В. Шамари, С.С. Яценка та інших вчених. Водночас правозастосовні труднощі, пов'язані зі встановленням ознак суб'єктивної сторони цього злочину у процесі офіційної кваліфікації, залишаються маловивченими.

Метою статті є дослідження проблем офіційної кваліфікації терористичного акту за суб'єктивними

ознаками. Теоретичним підґрунтям для пізнавального процесу з цього питання є наукові праці зазначених та інших дослідників цієї проблематики.

Залежно від кримінально-правового значення і наслідків для громадян, кваліфікацію злочину прийнято поділяти на офіційну (легальну) і неофіційну (нелегальну), зокрема наукову. У цій статті розглядаються питання, що виникають в офіційній кваліфікації злочинів, тобто такими офіційними компетентними органами та їх службовими особами, які уповноважені це здійснювати (слідчі, прокурори, суд і службові особи інших інституцій, які уповноважені законом здійснювати таку діяльність). Пропонуються можливі варіанти розв'язання цих проблем шляхом проведення неофіційної кваліфікації злочинів, у контексті нашої статті – наукової.

Виклад основного матеріалу. За твердженням В.О. Навроцького, кваліфікація злочинів є результатом кримінально-правової оцінки діяння органами досудового розслідування, прокуратури і суду, внаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином; визначена норма(и) кримінального законодавства, яка(і) передбачає(ють) відповідальність за вчинене; встановлена відповідність між юридично значущими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченими законом; процесуально закріплені висновки про наявність такої відповідності [1, с. 54]. Це оцінка і зіставлення юридично значущих ознак (властивостей) конкретної поведінки особи з тими ознаками злочину, що передбачені законодавцем у конкретній статті (або у частині статті) Особливої частини КК України з констатацією про їх збіг. Якщо зіставлення цих ознак приводить до іншого, протилежного висновку, то кваліфікація є хибною, і вчинене особою діяння було неправильно кваліфіковано за визначеною статтею або частиною статті КК (потрібна перекаліфікація) або вчинене взагалі не є злочином.

Отже, кваліфікація терористичного акту на стадії досудового розслідування і судового розгляду відповідних матеріалів кримінального провадження в суді полягає в офіційній кримінально-правовій оцінці вчиненого особою діяння з ознаками злочину, передбаченого ст. 258 КК України, уповноваженими особами і судом, результатом якої може бути: а) повний збіг (тотожність, ідентичність) обов'язкових, зокрема суб'єктивних ознак цього злочину, передбачених у вказаній нормі, з ознаками діяння, що кваліфікується. Цей результат є підтвердженням, що вчинене особою діяння є злочином; б) незбіг зазначених ознак – особа визнається невинною у вчиненні терористичного акту.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, яка відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив і мета вчинення злочину [2, с. 166].

З аналізу ч. 1 ст. 258 КК України випливає, що обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони

складу терористичного акту є вина (прямий умисел) і мета.

Проблемним питанням слідчої і судової практики залишається встановлення мети терористичного акту, що підтверджується результатами вивчення судової практики і проведеного дослідження думки правозастосувачів. Така ситуація зі встановленням мети у кваліфікації терористичного акту залежить від багатьох обставин, зупинимося лише на окремих із них.

Як відомо, законодавчим підґрунтям правильної кваліфікації злочину є точність опису ознак криміналізованого суспільно небезпечного діяння у відповідній диспозиції норми Особливої частини КК. Виходячи з тексту ч. 1 ст. 258 КК України, можемо зазначити, що метою: 1) вчинення суспільно небезпечних дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, є: а) порушення громадської безпеки; б) залякування населення; в) провокації воєнного конфлікту; г) провокації міжнародного ускладнення; д) вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; е) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також 2) погрози вчинення зазначених дій з тією самою метою, вказаної в п. 1 пп. а – е. Розглянемо правозастосовні питання, що виникають у встановленні зазначених альтернативних видів мети терористичного акту.

Отже, законодавець визначає різні види мети. По-перше, за критерієм ускладненої енергетичної дії з фізичними рухами (застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків) та інформаційної дії у виді погрози визнано такі види мети: 1) мета вчинення дій у складі делікту активної небезпеки; 2) мета погрози вчинити зазначені дії (як делікт потенційної небезпеки). Хоча різновиди мети однакові, а саме зазначені в наведеному п. 1 пп. а – е.

Мета злочину – це певне уявлення про бажаний результат, заради досягнення якого особа вчиняє суспільно небезпечне діяння. Мета тісно пов'язана з мотивом злочину, тому що потреби особи є початковим етапом будь-якої свідомої вольової діяльності людини, зокрема злочинної [2, с. 190]. Осць чому у встановленні мети злочину доцільно з'ясовувати мотиви злочинної поведінки особи.

Законодавець на перше місце серед різновидів мети терористичного акту ставить порушення громадської безпеки. У юридичних наукових публікаціях висловлюються непогодження з такою позицією. Дійсно, якщо громадська безпека є родовим і безпосереднім об'єктом терористичного акту, то вказівка на такий вид мети є зайвою [3, с. 28]. Підтверджується такий висновок тим, що порушення

громадської безпеки, як результат дій суб'єкта злочину, відбувається і за наявності інших різновидів мети терористичного акту, наприклад, залякування населення, провокації воєнного конфлікту. Об'єкт злочину завжди «страждає» від злочинного діяння, саме тому він ставиться під охорону закону про кримінальну відповідальність, тож зазначати об'єкт терористичного акту серед різновидів мети є недоцільним. Можливо, це є причиною, що суди у вирокх зазначають мету у виді порушення громадської безпеки у кваліфікації терористичного акту одночасно з визначенням й іншого виду мети. Наприклад, саме такий вихід із проблемної ситуації, створеної законодавцем, простежується у вирокі Лисичанського міського суду в Луганській області від 18 грудня 2017 р., де зазначено, що «суд, допитавши обвинуваченого ОСОБА_5 та дослідивши матеріали кримінального провадження, що характеризують особу останнього, дійшов висновку, що винуватість обвинуваченого ОСОБА_5 у закінченому замаху на терористичний акт, тобто вчинення вибуху, що створює небезпеку для життя та здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди та настання інших тяжких наслідків, з метою порушення громадської безпеки та залякування населення (виділено – О. П.), за попередньою змовою групою осіб, оскільки обвинувачений ОСОБА_5 за попередньою змовою з обвинуваченою ОСОБА_7 виконали усі дії, які вважали необхідними для доведення терористичного акту – вчинення вибуху, що створює небезпеку для життя та здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди та настання інших тяжких наслідків, з метою порушення громадської безпеки та залякування населення (виділено – О. П.), за попередньою змовою групою осіб, – до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від їх волі» [4].

Для розв'язання зазначеної проблеми необхідно вилучити з ч. 1 ст. 258 КК України словосполучення «порушення громадської безпеки».

Щодо мети терористичного акту у виді залякування населення, то суди переважно обмежуються лише термінологічним зазначенням наявності такої мети в діях обвинуваченої особи або у визнанні її винною у вчиненні терористичного акту без уточнення змісту такого терміна й, у багатьох випадках, без доведення, що саме така мета мала місце. Про мотиви в діях особи теж не завжди вказується, хоча саме вони сприяють точному встановленню мети дій особи, що вчиняє терористичний акт. Підтвердження відсутності в рішеннях судів визначення змісту мети терористичного акту у виді залякування населення і недоведеності її наявності в діях засуджених осіб є вже згаданий приклад – вирок Лисичанського міського суду у Луганській області від 18 грудня 2017 р.

Водночас слід зазначити, що залякування населення як мета терористичного акту викликає дискусію і в науковому колі, і серед практичних працівників. Дослідники вказують, що в суспільстві стан страху, напруженості завжди виникає внаслідок вчинення небезпечних насильницьких діянь [3, с. 26].

Терористичного акту без страху, жаху в суспільстві не може бути – це одна з визначальних властивостей цього злочину як соціального явища. Доведеність цього висновку міститься і в результатах психологічних опитувань, проведених серед потерпілих від терористичних злочинів. За підсумками цього дослідження, «страх» є універсальним уявленням про терористичний акт для усіх респондентів незалежно від їх віку (їх вік був від 16 до 60 років) [5, с. 25].

Науковці пропонують таку схему визначення мети терористичного акту: засобом досягнення мети терористів слугують наслідки вчинення суспільно небезпечних дій або погрози їх вчинення, які приводять до інформування про це невизначено велику кількість осіб. Проміжною метою є виникнення або створення обстановки страху, напруженості внаслідок інформаційного впливу на невизначено велику кількість людей. Кінцевою метою виступає примушування держави, міжнародної організації, фізичної, юридичної особи або групи осіб до вчинення яких-небудь дій або відмови від них в інтересах терористів та на шкоду адресатам впливу [6, с. 211].

З приводу удосконалення ст. 258 КК України та вирішення низки проблем слідчо-судової практики щодо кваліфікації розглядуваного злочину В.П. Смельянов пропонує таке. Щоб склад терористичного акту був дійсно точним, науково вивіреним і не конкурував із багатьма іншими складами злочинів, він повинен містити у нерозривній єдності такі ознаки, як спрямованість указаних у ньому насильницьких дій на залякування населення та мету впливу, спонукання адресатів впливу до прийняття рішень, у яких зацікавлені терористи [7, с. 52].

Не вдаючись у полеміку щодо точності цього висловлювання, зазначимо, що в сучасних умовах на кваліфікацію терористичного акту, у першу чергу, впливає недосконала редакція ч. 1 ст. 288 КК, яка вже при поверхневому аналізі не витримує перевірки на відповідність її суб'єктивної ознаки у виді мети цього злочину визначальним властивостям терористичного акту (як явища), а також змістовному наповненню відповідного поняття, якщо його розглядати в граматичному значенні.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє висловити такі загальні міркування.

1. Суб'єктивна сторона терористичного акту характеризується такими обов'язковими ознаками, як вина і мета. Для точного встановлення виду і змісту мети у кваліфікації цього злочину слід звертати увагу на мотив або мотиви поведінки особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК України.

2. Труднощі в слідчо-судовій практиці, що пов'язані зі встановленням і оцінкою таких видів мети, як порушення громадської безпеки і залякування населення, необхідно вирішувати, у першу чергу, у площині вдосконалення редакції зазначеної статті.

3. До внесення змін до КК України щодо вказаних різновидів мети терористичного акту рекомендуємо судам:

– уникати в процесуальних документах вказівки на вчинення особою порушення громадської безпеки як єдиної обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони терористичного акту;

– разом зі встановленням мети вчиненого особою діяння у виді залякування населення доводити наявність у неї й іншої мети, зазначеної у ч. 1 ст. 258 КК (за винятком громадської безпеки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 54.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2015. 528 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2012. 780 с.
4. Єдиний реєстр судових рішень. Справа № 415/6189/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71287675>.
5. Быковец Ю.В., Тарабрина Н.В. Террористическая угроза и психологическое благополучие в контексте проблем психологической безопасности. Психология человека и общества: Научно-практическое исследование / под ред. А.Л. Журавлева, Е.А. Сергиенко, Н.В. Тарабриной. Москва: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2014. 332 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=vaJUDwAAQBAJ&pg=PA25&lpg=PA25&dq=%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5+%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82&source=bl&ots=aj2wNgVYn2&sig=NWRf0a34CrB0bFbhnZbt23MkV&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiVmOLK8aPcAhWIK5oKHVubCB8Q6AEIkgEwCg#v=onepage&q=%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82&f=false>.
6. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт Петербург: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. 291 с.
7. Емельянов В.П. Антитеррористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення: монографія. Харків: Право, 2016. 88 с.